

Grzegorzycykowa, Renata

Aktualizacja wypowiedzi poprzez kwantyfikację argumentów i predikatu

In: *Otázky slovanské syntaxe. IV/1, Sborník sympozia Aktualizační (pragmatické) složky výpovědi v slovanských jazycích, Brno 6.-9. září 1976, část první*. Vyd. 1. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, 1979, pp. 195-200

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121579>

Access Date: 06. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

RENATA GRZEGORCZYKOWA (Warszawa)

AKTUALIZACJA WYPOWIEDZI POPRZEZ KWANTYFIKACJĘ ARGUMENTÓW I PREDYKATU

1. Kwantyfikacja w semantycznej strukturze zdania. Na wstępie należy określić miejsce zjawiska nazwanego za tradycją logiczną kwantyfikacją w semantycznej strukturze zdania. Chodzi tu o informację o zakresie odniesienia predykatu, tzn. o ściśle sprecyzowanie przedmiotu (argumentu) do którego odnosi się predykat, a więc o informację, czy przedmiotem sądu (propozycji) jest jakiś jeden ściśle określony przedmiot, czy też przedmiot nieokreślony, nieznanym mówiącemu, czy też pewien zbiór (klasa, bądź część klasy), jak w zdaniach ogólnych. Informacja ta musi wystąpić w każdym wypowiedzeniu, aby spełniało ono funkcję komunikatywną, a więc było zrozumiałe dla odbiorcy, podobnie jak sąd nadawcy (postawa modalna: asercja, żądanie) oraz informacja o czasie wydarzenia względem aktu mowy (aktualizacja temporalna).

Strukturę semantyczną wypowiedzenia można więc przedstawić schematycznie:

M, że $S_q P_{temp(+loc)}$

tzn. mówiący wypowiada sąd (żąda, pyta), że zachodzi pewna relacja między określonym (nieokreślonym, każdym) S i P w czasie relatywizowanym do momentu mówienia i najczęściej w pewnym miejscu. Ten ostatni element nie musi wystąpić, nie jest on obligatoryjnie wyrażony przez formy finitywne verbum (jak czas): dla wielu predykatów informacja o miejscu, nawet jeśli nie wyrażona formalnie, jest semantycznie obligatoryjna (*Jan idzie, Jan śpi*), ale dla wielu predykatów, zwłaszcza stanowych i mentalnych jest ona wykluczona (por. np. *Jan zna [wie, jest mężem Marii] w Krakowie* itp. Abstrahując od użyć, które są nadużyciem normy semantycznej: *Jan jest mężem Marii w Pradze, a Anny w Warszawie*).

Element Q, obligatoryjny w każdym zdaniu, może nie być wyrażony formalnie, zwłaszcza w językach bezrodzajnikowych (np. *Pies leżał na ulicy, ten⁴, jakiś⁴*). Element Q występuje także przy informacji temporalnej i wówczas kwantyfikuje on pośrednio predykat. O kwestii tej szerzej będzie mowa w p. 3.

Pozostaje jeszcze problem terminologiczny: czy omawiane zjawisko zaliczyć do warstwy semantycznej czy pragmatycznej zdania. Jest to na pewno element aktualizacji propozycji: jeżeli przez propozycję rozumieć nieukształtowaną modalnie i temporalnie strukturę predykatowo-argumentową typu: *pies szczeka-*, to wraz z aktualizacją temporalno-przestrzenną wprowadzenie

owego ,hic, nunc, ego tu' potrzebne jest też sprecyzowanie ,hoc', tzn. poinformowanie do jakiego psa, kiedy i o jakim modalnym ustosunkowaniu ego (asercji, pytaniu) odnosi się wypowiedzenie.

Jest więc na pewno kwantyfikacja elementem aktualizacji (konkretyzacji) wypowiedzenia, a do którego składnika się ją zaliczy jest chyba sprawą drugorzędną.

2. Precyzowanie zakresu odniesienia predykatu: kwantyfikacja argumentu. W strukturze zdania musi być zawarta informacja, do jakiego przedmiotu odnosi się predykat, czy jest to przedmiot jednostkowy (ściśle określony lub nieokreślony), czy też jest to zdanie ogólne o całej klasie przedmiotów lub części, typu: *Pies jest ssakiem*, bądź zdanie ogólne o jednostkowym przedmiocie, ale uogólnionej czynności (z ogólnym obiektem typu: *Jan sprzedaje książki*, lub uogólnionym czasem: *Jan zawsze śpi dobrze*).

Podstawowa operacja dzieli więc teksty szczegółowe odnoszące się do jednostkowego (określonego lub nieokreślonego obiektu) i teksty abstrakcyjne, ogólne, odnoszące predykat do każdego elementu danej klasy lub całej klasy (zdania nauki, poezja refleksyjna itp.).

2.1. Kwantyfikacja szczegółowa jest zasadniczo dwóch rodzajów: ściśle wyznaczanie (jota operator) za pomocą nazw własnych, deskrypcji określonej (*Jan pojechał do Warszawy*, *Ten chłopiec zbił szybę*) oraz wyznaczanie nieokreślone (eta operator) i tu istnieją różne możliwości semantyczne, wyodrębnia się cały szereg typów operatorów. Polszczyzna wyróżnia ich 6:

a) Kwantyfikacja subiektywnie określona (dla nadawcy): *Mówił mi o tym pewien pan*.

b) Kwantyfikacja subiektywnie nieokreślona: przejaw niewiedzy nadawcy lub uznania nieważności ścisłej informacji: *Ktoś przyszedł do ciebie*.

c) Kwantyfikacja ściśle logiczna: stwierdzanie istnienia: *Jakiś człowiek w tej chwili umiera*.

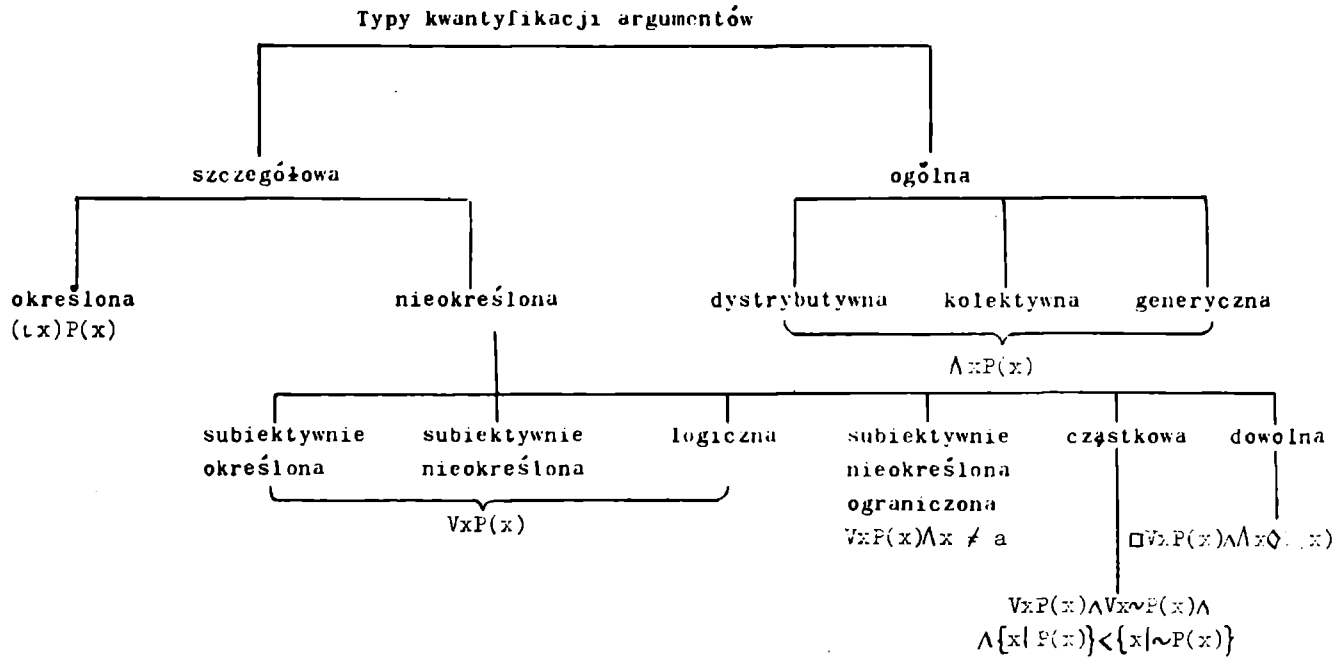
d) Kwantyfikacja nieokreślona ograniczona, z wyłączeniem przedmiotu określonego; informuje, że predykat przysługuje nieokreślonemu przedmiotowi z wyłączeniem przedmiotu wyznaczonego: *List zaniósł ktoś inny*.

e) Kwantyfikacja szczegółowa cząstkowa informuje, że predykat przysługuje części zakresu danej nazwy: *Niektórzy ludzie są uczciwi*.

f) Kwantyfikacja dowolna stoi na pograniczu kwantyfikacji szczegółowej i ogólnej; oznacza potencjalne (postulowane) istnienie przedmiotu, do którego odnosi się predykat i jednocześnie informuje, że może nim być każdy dowolny element zbioru: *Oddaj klucze komukolwiek w pracowni*.

2.2. Kwantyfikacja ogólna, a więc informacja, że predykat odnosi się do całej klasy przedmiotów to operacja uogólniająca, która w polszczyźnie ma trzy odmiany semantyczno-formalne (występujące także w wielu innych językach), zależne od tego, czy zbiór ujęty jest dystrybutywnie (ujęcie indywidualizujące: *Każdy wróbel jest ptakiem*), czy też kolektywnie (ujęcie całościowe, zbiór jako pewien przedmiot: *Wszyscy pracownicy poszli na zebranie*, co daje np. możliwość określenia go tak jak innych przedmiotów: *Ci wszyscy pracownicy poszli na zebranie*, ale nie **Ten każdy poszedł*). Istnieje wreszcie typ zdań, w których mówi się o całym gatunku (ujęcie generyczne): *Człowiek pojawił się na Ziemi 500tys. lat temu*. Omówione typy kwantyfikacji można przedstawić w schemacie graficznym.

T a b e l a 1

3. Kwantyfikowanie określeń predykatów: kwantyfikatory drugiego stopnia. Omówione operacje zachodzą także w odniesieniu do takich pojęć jak: czas, miejsce i sposób wykonywania czynności oznaczonych predykatem. Mają one specjalne wykładniki formalne w postaci odrębnych leksemów.

Dla języka polskiego jest to ścisły system przysłówków kwantyfikujących, który może stać się podstawą kontrastywnego porównania z innymi językami słowiańskimi i niesłowiańskimi. Są to mianowicie wykładniki kwantyfikacji szczegółowej określonej: *wtedy* (w tym czasie), *tu*, *tam* (w tym miejscu), *tak* (w ten sposób); kwantyfikacji nieokreślonej: *kiedys* (raz, w pewnym czasie — subiektywna określoność); kwantyfikacji nieokreślonej ograniczonej: *kiedy indziej*, *gdzie indziej*, *inaczej*; kwantyfikacji częściowej: *czasem*, *przeważnie*, *gdzieniegdzie* (brak jej dla znaczenia sposobu); kwantyfikacji dowolnej: *kiedykolwiek*, *gdziekolwiek* (dla pojęcia sposobu nie ma odrębnego wykładnika, *jakkolwiek* znaczy 'byle jak'); kwantyfikacji ogólnej: *zawsze*, *wszędzie*, *w każdy sposób*.

Warto zauważyć, że operacje na omawianych pojęciach są znacznie mniej subtelne, aniżeli precyzujące przedmioty, np. nie rozróżnia się kilku odcieni kwantyfikacji nieokreślonej, kwantyfikacji ogólnej, w zakresie pojęcia sposobu brak jest zupełnie kwantyfikacji częściowej. Pod innym względem znów kwantyfikowanie pojęcia czasu jest bardziej precyzyjne: rozróżnia się dwa typy kwantyfikacji częściowej (będzie o nich mowa niżej).

Informacja o miejscu i sposobie wydarzenia nie jest obligatoryjna dla każdego zdania, bywają nawet predykaty, które nie dopuszczają określeń miejscowych i sposobowych, jak np. wymienione na początku predykaty mentalne. Natomiast informacja o czasie występuje zasadniczo w każdym zdaniu wnoszona przez formę verbum finitum relatywizujące wydarzenie względem aktu mówienia, jednakże, jak wiadomo, w ogromnej liczbie zdań wypowiadających stwierdzenia ogólne lub identyfikację typu: *Kwadrat na cztery boki równe*, *To jest rozprawa doktorska*, *To bezczelność*, zachodzi neutralizacja pojęcia czasu. Komunikaty te są poza tą kategorią, choć predykacja w nich wyrażona może dotyczyć nawet przedmiotów (sytuacji) konkretnych.

O operacji kwantyfikującej pojęcie czasu można mówić tylko w odniesieniu do wypadków, gdy predykat oznacza czynność, proces, stan wymagające wskazania na punkt (odcinek) czasowy, w którym się dokonały, bądź też poinformowania, że dzieją się w czasie nieokreślonym, dowolnym, każdym. Warto nawiasem zauważyć, że brak jest ostrych granic oddzielających zdania pozaczasowe od zdań czasowo zdeterminowanych. Pojęcie odcinka czasowego rozciągającego się nieskończenie prowadzi do zdań niezeterminowanych czasowo: *Janek zna tabliczkę mnożenia* (odkąd się jej nauczył), *Ziemia kręci się dookoła słońca* (przez czas, gdy istnieje) itp.

W zdaniach z predykatem czynnościowym (stanowym, procesualnym) wymagającym determinacji czasowej konkretyzacja w czasie jest konieczna, choć może być przekazana bez żadnego wykładnika formalnego: *Jan wyszedł* (w czasie umownym, znanym rozmówcom). Do prawidłowego zrozumienia zdania konieczna jest informacja, czy zdarzenie dokonało się w jakimś określonym czasie (sprecyzowanym najczęściej w relacji do aktu mowy: *dziś*, *wczoraj*, *jutro* 'w dniu mówienia, w przeddzień, nazajutrz' lub w relacji do momentu wyznaczonego w świadomości mówiących: *wtedy*, *w tym czasie*), lub

nieokreślonym, bądź dowolnym, czy też jest to zdanie ogólne zawierające pewną prawdę ogólną o komunikowanych wydarzeniach, por. np. *Jan pojechał do Krakowa dziś, kiedyś, może pojechać kiedykolwiek, Jan jeździ do Krakowa zawsze w piątek.*

Widać stąd, że precyzowanie czasu wydarzenia jest właściwie precyzowaniem jednostkowości (konkretności) bądź ogólności samego wydarzenia. Jest to więc operacja wyższego rzędu (w stosunku do kwantyfikowania przedmiotu), polegająca na kwantyfikowaniu predykatu. Mamy więc do czynienia jak gdyby z kwantyfikatorem drugiego stopnia:

M, że S_QP temp_a

To przesunięcie od kwantyfikowania pojęcia czasu do kwantyfikowania zdarzenia (czynności) komunikowanej przez predykat widoczne jest najwyraźniej przy kwantyfikacji ogólnej i cząstkowej.

Kwantyfikacja ogólna rzadko kiedy odnosi się wyłącznie do pojęcia czasu; najczęściej informacja ‚w każdym czasie‘ okazuje się bezsensowna np. *Jan wyjechał wczoraj* (w określonym czasie) i **Jan zawsze wyjeżdża*. Kwantyfikator ogólny ma natomiast sens przy predykanie złożonym, np. *Jan wyjeżdża zawsze zdenerwowany* (za późno, zmęczony itp.) i wówczas mamy operację przysadzania pewnego predykatu drugiego stopnia (zmęczony, za późno) skwantyfikowanemu ogólnie argumentowi zdarzeniowemu: ‚ilekroć Jan wyjeżdża, jest zdenerwowany‘, tj. ‚dla każdego wyjazdu Jana właściwe jest to, że Jan jest zdenerwowany‘. Zdania te mają normalną strukturę zdania ogólnego, $\wedge xP(x)$ tyle że x oznacza w tym wypadku zdarzenie (wyjazd Jana).

Użycie operatora *zawsze* w zdaniach z predykatem prostym typu: *Jan uśmiecha się, pracuje, śpi* itp., a więc: *Jan zawsze uśmiecha się, pracuje, śpi* może być rozumiane dwojako: albo z domyślnym: ‚ilekroć go widzę, spotykam‘ itp. albo też w znaczeniu: ‚stale, ciągle‘.

Kwantyfikacja cząstkowa odniesiona do predykatu ma, w odróżnieniu od kwantyfikacji argumentów dwie odmiany: *Jan przeważnie (na ogół) wyjeżdża zdenerwowany*, to kwantyfikator cząstkowy większości $\forall xP(x) \wedge \forall x \sim P(x) \wedge \wedge \{x | P(x)\} > \{x | \sim P(x)\}$

Tzn.: ‚są wyjazdy takie, kiedy Jan jest zdenerwowany i takie, kiedy nie jest zdenerwowany i tych pierwszych jest więcej‘. Drugi typ to kwantyfikator mniejszości, który ma strukturę: $\forall xP(x) \wedge \forall x \sim P(x) \wedge \wedge \{x | P(x)\} < \{x | \sim P(x)\}$ np. *Jan czasem wyjeżdża zdenerwowany*.

Jak pokazywaliśmy informacja wyznaczająca zarówno przedmiot wypowiedzi (argument, jak i predykat w strukturach bardziej skomplikowanych) stanowi niezbędny składnik każdego komunikatu. Dzięki niej wypowiedź aktualizuje się, nabiera konkretności, uzyskując odniesienie do konkretnych przedmiotów rzeczywistości, o których mówiący coś orzekają. W zdaniach ogólnych znajduje odbicie operacja myślowa nadawcy, który może wypowiadać sądy nie tylko o konkretnych przedmiotach, ale i o całych klasach, a także o przedmiotach konkretnych, jednostkowych może wypowiadać zdania ogólne ujmując w klasy orzekane o nich predykaty.

T a b e l a 2

